

کتاب سال ۱۳۹۵

صنعت، معدن و تجارت

مجری:

دکتر احمد تشکینی

ناظر:

دکتر دانا شامبصر

تهران، ۱۳۹۶

- سرشناسه: تشکینی، احمد، ۱۳۵۷ -
عنوان و نام پدیدآور: کتاب سال ۱۳۹۵ صنعت، معدن و تجارت / مجری احمد تشکینی؛ نظرداریوش مبصر.
مشخصات نشر: تهران: شرکت چاپ و نشر بازرگانی، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری: ۳۱۷ ص.: مصور، جدول، نمودار.
شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۴۶۸-۶۰۳-۰
- وضعیت فهرست نویسی: فیا
موضوع: ایران. وزارت صنعت، معدن و تجارت
موضوع: برنامه ریزی راهبردی -- ایران
موضوع: Strategic planning -- Iran
موضوع: طرح های توسعه صنعتی -- ایران
موضوع: Industrial development projects -- Iran
شناسه افزوده: مبصر، داریوش
رده بندی کنگره: HD۳۰/۲۸/۵۲۱۳۹۶
رده بندی دیویی: ۶۵۸/۴۰۱۲
شماره کتابشناسی ملی: ۵۱۱۱۴۱۱

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

کتاب سال ۹۵ صنعت، معدن و تجارت

مجموعه: احمد تشکری / مترجم: دانش مبصر

همکاران به ترتیب نقش و اهمیت: سمیه نعمت‌نهی، صطفی محمدی، افسانه شفیعی، الهام اسمعیلی‌پور ماسوله، باقر ادبی فیروز جایی، ضییه رهنمای‌پیر، یوسف حسن‌پور، خلیل حیدری، الهام پیروز، حسن ثاقب، مجتبی سلیمان‌سده، بیتا وزی، فهیمه بهرامی مهنه، علیرضا گرشاسبی، امیررضا سوری، هدیه وجدانی، صمد داداش، علم سلیم، محمد شیخ‌علیشاهی، مسعود افشاری مفر، سحر بشیری، سمانه قلی‌پور، سعید شوشما، ویراستار علمی: دکتر محمد مهدی مجاهدی موخر (عضو هیات علمی دانشگاه علم و طباطبائی)

مدیر هنری: پاشا دارابی / چاپ اول: ۱۳۹۶ / شمارگان: ۵۰۰ نسخه

لیتوگرافی، چاپ و صحافی شرکت چاپ و نشر بازرگانی

تهران، خیابان کارگر شمالی، بالاتراز بلوار کشاورز، شماره ۱۲۰۴

۰۲۱۶۶۹۳۹۳۲۹

www.itsr.ir

چکیده مدیریتی

اقتصاد ایران در محیط نامطلوب اقتصاد جهانی در سال ۱۳۹۵ توانست وضعیت نسبتاً بهتری را تجربه کند؛ رشد اقتصادی، کاهش تورم، ثبات نسبی نرخ ارز، افزایش صادرات کالاها و خدمات و افزایش جذب سرمایه‌گذاری خارجی از جمله دستاوردهای مهم این سال بود. در این سال در پرتو برخی اصلاحات که در محیط کسب و کار کشور برپا شد، حوزه‌های گمرکی، لجستیک و ردیابی کالا صورت گرفت، محیط فعالیت اقتصادی کشور از نقطه نظر شاخص‌های آزادی اقتصادی، نوآوری جهانی و لجستیک بهبود یافت. همچنین افزایش تولید و صادرات نفت خام در این سال زمینه‌ساز تحرک اقتصاد ایران شد؛ به گونه‌ای که زیرگروه استخراج نفت و گاز طبیعی با افزایش ۳۵٫۸ درصدی بالغ بر نیمی از رشد اقتصادی ۱۱٫۱ درصدی این سال را موجب گردید. زیرگروه صنعت نیز توانست با به کارگیری بخشی از ظرفیت‌های بلااستفاده، رشد ۶٫۵ درصدی را تجربه کند؛ با این حال کاهش ۱۱٫۱ درصدی ارزش افزوده گروه ساختمان (به دلیل تأثیر کاهنده بر تقاضای محصولات صنعتی و معدنی) شامل ردا، در رشد زیرگروه صنعت بود. همچنین در سال ۱۳۹۵ شاخص تولید کارگاه‌های بزرگ صنعتی (۱۰۰ نفر کارکن و بیشتر) از رشد ۷٫۹ درصدی برخوردار گردید که حدود ۹۰ درصد این رشد منبعت از سه رشته فعالیت «تولید وسایل نقلیه موتوری و تریلر و نیم‌تریلر»، «صنایع تولید مواد و محصولات شیمیایی» و «صنایع تولید مواد غذایی» بود. در سال ۱۳۹۵ رشد پروانه‌های بهره‌برداری صادره صنعتی از نقطه نظر تعداد (۱۱٫۴ درصد) میان سرمایه‌گذاری (۶۳ درصد) افزایش یافت که در بین آنها رشته فعالیت‌های پوشاک و عمل‌آوری پوست و خز، رادیو و تلویزیون و منسوجات از بیشترین تعداد در ترکیب پروانه‌های بهره‌برداری برخوردار بودند. در حوزه اقتصاد دانش‌بنیان نیز تعداد شرکت‌های دانش‌بنیان در مقایسه با سال ۱۳۹۴ رشد ۲۹٫۳ درصدی از نظر تعداد و رشد ۳۶٫۷ درصدی از منظر درآمد را تجربه کردند.

در سال ۱۳۹۵ همچنان بانک‌ها و مؤسسات اعتباری بالاترین سهم را در فرآیند تأمین مالی بخش صنعت و معدن داشتند و با تخصیص حدود ۳۲ درصد تسهیلات خود به این بخش ایفای نقش کردند. در این سال تسهیلات اعطایی به بخش صنعت و معدن در مقایسه با سال قبل حدود ۳۱٫۴ درصد

رشد یافت و نرخ سود تسهیلات بانکی جهت تحریک رشد اقتصادی کاهش داده شد. بررسی عملکرد صندوق توسعه ملی نیز نشان می‌دهد تسهیلات ریالی اعطاء شده صندوق به بخش صنعت و معدن نسبت به سال قبل ۷۶ درصد رشد داشته و بیشترین زیربخش‌های صنعتی دریافت‌کننده تسهیلات از آن، صنایع منبع‌محوری همچون پتروشیمی، فلزات اساسی و کانی‌های غیرفلزی بودند.

در سال ۱۳۹۵ متوسط عایدی هرسهم در بورس اوراق بهادار با ۵۷,۳ درصد کاهش مواجه شد و ۸۶ درصد سود حاصله به منظور حفظ جذابیت سهام این شرکت‌ها در بازار توزیع گردید، این در حالی است که این شرکت‌ها عملاً به واسطه کمبود نقدینگی از متقاضیان تسهیلات بانکی بوده‌اند. این دوگانگی در فرآیند تأمین مالی عملاً می‌تواند موجب آثار سوء متعددی برای نظام مالی و عملکرد شرکت‌های بزرگ صنعتی گردد.

رشد مصوب نهایی انرژی طی دوره ۹۳-۱۳۹۱ در کارگاه‌های صنعتی ۱۰ نفر کارکن بالا به‌طور متوسط سالانه ۶,۴ درصد بود، این در حالی است که رشد ارزش افزوده در این صنایع طی این دوره تنها ۲,۸ درصد افزایش یافت که نتیجه طبیعی این روند افزایش شدت انرژی و کاهش بهره‌وری مصارف صنعتی بوده است.

صادرات غیرنفتی کشور با سالار بیعانات گازی در سال ۱۳۹۵ با رشد ۳,۵ درصدی به حدود ۴۴ میلیارد دلار رسید که گویای تحقق ۸۸ درصدی اهداف صادرات غیرنفتی کشور بود. صادرات کالاهای با فناوری متوسط با سهم ۶۹ درصدی بیشترین سهم از کل صادرات غیرنفتی کالایی را به خود اختصاص دادند و صادرات با فناوری بالا (هائیک) سهمی کمتر از ۱ درصد در سید صادراتی کشور داشتند. در این سال صادرات خدمات با کاهش ۱,۳ درصدی از ۳,۵ میلیارد دلار به ۱۳,۳ میلیارد دلار رسید و به استثناء بخش گردشگری و حمل‌ونقل هوایی رکودی فراگیر بر سایر بخش‌های خدماتی حاکم بود که ناشی از کاهش فعالیت‌های اقتصادی در بخش کالایی کشور بوده است. ارزش واردات کالایی کشور نیز با رشد حدود ۵ درصدی به ۴۳,۶ میلیارد دلار رسید. بررسی ترکیب واردات برحسب نوع مصارف نشان می‌دهد که واردات مواد اولیه و واسطه‌ای ۲۴ درصد رشد از ۲۵,۸ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۱ به ۲۶,۳ میلیارد دلار و واردات کالاهای سرمایه‌ای نیز با ۸,۷ درصد رشد از ۷,۴ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۱ به ۸ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۵ افزایش یافت؛ با این حال واردات مواد اولیه و کالاهای واسطه‌ای سهمی کاهشی در ترکیب واردات کشور داشتند و بواسطه مشکلات عمومی حاکم بر بنگاه‌های اقتصادی (نظیر بازارهای ضعیف داخلی، از دست رفتن برخی بازارهای خارجی، بدهی‌های معوق و مشکلات تأمین مالی) آنها کمتر توانستند از گشایش‌های مالی و تجاری محیط بین‌المللی بهره‌مند شوند.^۱

در سال ۱۳۹۵ متوسط نرخ‌های تعرفه کالاهای مصرفی ۴/۱ واحد درصد کاهش و متوسط نرخ تعرفه کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای به ترتیب ۰/۶ و ۱ واحد درصد افزایش یافت. با توجه به رویکرد کلی سیاست‌های دولت مبنی بر حمایت از تولید داخل و عدم تغییر ساختار صنعتی و نیازهای وارداتی آن به نظر می‌رسد که افزایش متوسط نرخ تعرفه کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای فاقد هماهنگی لازم با سیاست‌های کلان اقتصادی دولت بوده است.

میزان تجارت ترجیحی سال ۱۳۹۵ حدود ۱۳ درصد رشد داشت و پس از ورود افغانستان به جمع شرکای ترجیحی و خروج قرقیزستان از این جمع، تراز تجاری ایران با مجموع کشورهای مذکور در سال ۱۳۹۵ بهبودیافته است. به طور متوسط سهم مجموع نه کشور دارای موافقت‌نامه تجاری با کشور از کل تجارت غیرتجارت ایران در سال ۱۳۹۵ حدود ۹/۶ درصد است که سهم ترکیه ۴/۷ درصد، افغانستان ۲/۹ درصد، پاکستان ۱/۳ درصد و بیش‌تر کشور دیگر در مجموع ۰/۷ درصد است. در میان شرکای تجارت ترجیحی ایران، کشور ترکیه مهم‌ترین شریک تجاری محسوب می‌شود که حدود ۴۸/۹ درصد از ارزش تجارت با شرکای ترجیحی ایران را در اختیار دارد (ارزش تجارت غیرنفتی ایران با ترکیه به سقف ۵/۹ میلیارد دلار طی سال‌های اخیر رسیده است).

در سال ۱۳۹۵ دوزیرگروه اصلی عمده‌فروشی و خرده‌فروشی، هتل و رستوران-حمل و نقل و انبارداری که با بخش بازرگانی داخلی کشور ارتباط بیستری دارند، سهم ۲۳/۵ درصدی از کل ارزش افزوده اقتصادی کشور را به خود اختصاص دادند. در این سال تعداد مجوزهای واحدهای صنعتی (بویژه خدماتی) افزایش و تعداد مجوزهای ساختار نوین توزیع کشور (فروشگاه‌های زنجیره‌ای، هایپرمارکت‌ها و فروش آنلاین و...) کاهش داشت. با این حال مقدار و حجم کل معاملات عمده‌فروشی در بورس کالای ایران به عنوان یکی از شاخص‌های توزیع مدرن نسبت به سال ۱۳۹۴ به ترتیب افزایش ۱۰ و ۲۵ درصدی را تجربه کرد. بواسطه کاهش فعالیت بخش صنعت و معدن و تغییرات محدود قیمت در این بخش، رویکرد کارگروه تنظیم بازار عمدتاً معطوف به کالاهای اساسی کشور گردید و کارگروه مصوباتی در حوزه‌های صنعتی نداشت.

در سال ۱۳۹۵ با ابلاغ ستاد فرماندهی اقتصاد مقاومتی، وزارت صنعت، معدن و تجارت برنامه‌هایی از قبیل اجرای طرح حمایتی رونق تولید با دامنه شمول ۹۴۹۶ واحد تولیدی کوچک و متوسط و ۱۴۱۷ طرح نیمه‌تمام دارای پیشرفت فیزیکی بالای ۶۰ درصد را در دستور کار خود قرار داد که واجد آثار مثبتی بر تحرک صنایع کوچک و متوسط کشور بود. از دیگر برنامه‌های سال ۱۳۹۵ توفیق نسبی (اگرچه محدود) در ایجاد توازن زنجیره مواد اولیه مورد نیاز و توسعه صنعت فولاد و مس کشور برای تولید پایدار بوده است که از طریق اصلاح عوارض صادراتی در جهت محدودیت خام فروشی، اولویت‌بندی در سرمایه‌گذاری و

تکمیل طرح‌ها براساس توازن بخشی به زنجیره فولاد، ظرفیت‌سازی در زنجیره مواد معدنی، برنامه‌ریزی و پیگیری تأمین زیرساخت‌های آب و برق و توسعه خطوط ریلی دنبال شد.

براساس تحولات اقتصاد کشور در حوزه صنعت، معدن و تجارت در سال ۱۳۹۵ برخی توصیه‌های سیاستی به شرح زیر قابل‌ارایه بنظر می‌رسد:

- چون پایداری رشد اقتصادی دورقمی سال ۱۳۹۵ (ناشی از اتکاب به نفت) در سال‌های آتی محتمل به نظر نمی‌رسد، افزایش مصرف و سرمایه‌گذاری دولتی و رونق بخشی به بخش مسکن می‌تواند در تداوم رشد بخش صنعت در سال‌های بعد نقش مؤثری داشته باشد.
- با توجه به تورم تک‌رقمی، افزایش دستمزد حقیقی و نرخ حقیقی سود تسهیلات بانکی در سال ۱۳۹۵، عملاً قدرت رقابت پذیری بنگاه‌های اقتصادی کشور تضعیف شده که افزایش نرخ حقیقی ارز به طور حفظ قدرت رقابت‌پذیری اقتصاد ملی متناسب با تفاضل تورم داخلی و خارجی اجتناب‌ناپذیر می‌سازد، ضمن آنکه می‌بایست نرخ سود تسهیلات بانکی نیز به تناسب کاهش یابد.
- ترکیب سبد تولیدی کشور عمدتاً به سمت کالا (Commodity) معطوف شده و سهم کوچکی از تولیدات صنعتی کشور معصوم ساخت‌محور (Manufacturing-based) هستند، این روند که با تولید تولید مواد و محصولات شیمیایی و فلزات اساسی در کشور تشدید شده، نیازمند بازنگری است. این مهم جز از طریق مجموعه سیاست‌های منسجم و یکپارچه صنعتی و تجاری ممکن نیست. از این رو بازنگری در سیاست صنعتی و تدوین سند سیاست تجاری ضروری است. در کوتاه‌مدت و میان‌مدت نیز می‌توان با تغییر رویکرد برخی نهادها و نظامات موجود نظیر ساماندهی نظام مجوزدهی با محوریت تولید، صادرات‌گرا، ایجاد و تقویت نهادهای تنظیمی (Regulatory) بویژه در صنایع خصوصی سازگارانه‌ای مانند پتروشیمی، (رفع موانع اجرای ماده ۵۹ قانون سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی)، بهت دهی محرک‌ها و مشوق‌های مالی و تجاری به صورتی هدفمند، زمانمند و مشروط در راستای ارتقاء فناوری صنایع منتخب و جذب سرمایه‌گذاری و فناوری خارجی به اصلاح ساختار صنعتی کشور کمک کرد. ضمن آنکه توجه به روند رابطه مبادله بخش صنعت با سایر بخش‌ها در مسیر تدوین سیاست‌های قیمتی، ساماندهی نظام خریدهای دولتی جهت تحریک رشد تولیدات داخلی و اصلاح ترکیب هزینه‌های عمرانی بودجه با توجه به برخی اولویت‌های صنعتی حائز اهمیت می‌باشد.